

odpodil, jo zdaj gre celo iskat (namesto egocentričnega gibanja, ki zaznamuje prvi del, prvi topos, zdaj eksocentrično).

Utopija potemtakem v tekstu nima takega mesta in vloge, da bi lahko veljala za nekaj občega, splošno obvezujočega (saj pripovedovalec pravi, da ljudje njegovim sanjam ne verjamejo dosti ali pa prav nič). Je izraz (recimo fantazma) subjektive »želje«, ki kot razodetje »Resnice« v njegovi subjektivnosti prevzame mesto absolutne gibalne ideje, aksioma, postane nova osmislitev njegove čisto subjektivne akcije in bivanja. Spomniti se moramo na vse, kar smo povedali o smešnosti v kontekstu t. i. krize postheglovske metafizike: po fazi nihilizma je vsakršna metafizika možna zgolj kot subjektivna imaginacija, nekaj povsem singularnega in enkratnega, pomembna je le kot (namerno uporabljam znane poznejše eksistencialistične termine, saj so formalizacija oziroma konceptualizacija tega, kar se je dogajalo v književnosti že prej) »esenca« posameznikove »eksistence«. Kajti pričevalec utopije ni več razsvetljenski politični človek, ampak smešni človek, ki je kot subjekt v očeh drugih degradiran še kot norec.

Literatura:

F. M. Dostojevski: Sanje smešnega človeka. Prevedel Janez Zor. V: isti, Mali junak – izbor kratke proze. Kondor 118, Ljubljana 1970.

Aleksander Skaza: F. M. Dostojevski – umetnik. V: F. M. Dostojevski, Mali junak (spremna študija).

Mihail Bahtin: Problemi poetike Dostojevskog. Prevedla Milica Nikolić. Nolit, Beograd 1967.

Robert Louis Jackson: Quelques considérations sur »Le rêve d'un homme ridicule« et »Bobok« du point de vue esthétique. V: Russian Literature 1. Mouton – The Hague – Paris 1971 (str. 15–21).

Slovenščina v javni rabi

NA ROB NAČRTU PRAVIL ZA NOVI SLOVENSKI PRAVOPIS

I. Splošne pripombe

Sodeč po Načrtu pravil za novi slovenski pravopis in po izjavah članov uredniškega odbora, da bo slovarski del vseboval kar 120 tisoč gesel, se nam obeta doslej najboljšepravopisno-pravorečni priročnik, precej zajetnejši od SP 1950 in SP 1962 (povečanje bo občutno zaradi nenavadno obsežnega uvoda in zaradi drugačne razvrstitve gesel v slovarskem delu, saj bo odpadlo t. i. gnezdenje). Res je tudi pri drugih novejših slovenističnih priročnikih obseg močno narasel (npr. Toporišičeva Slovenska slovnica, akademijski Slovar slovenskega knjižnega jezika), toda SP mora biti priročen, praktičen, česar pa za delo, ki bo obsegalo nad 1500 strani, če bo obveljal dosedanji koncept, ni mogoče več trditi. Zato bi kazalo še enkrat temeljito preudariti, kaj v novem SP od predlaganega ne sme manjkati (ali je celo treba vanj dodatno vključiti), kaj pa bi lahko brez večje škode izpus-

tili. Ker je osnovni namen SP našega tipa svetovanje o pisavi, izreki, naglašanju in slogovni vrednosti jezikovnih izraznih sredstev, je precejšen del poglavij o glasovju in oblikah odveč, saj lahko poišče uporabnik slovenskega jezika podatke z glasoslovnega in oblikoslovnega področja v novi SS, iz katere je v Načrtu pravil dobesedno povzetega precej besedila in gre torej za nepotrebno podvajanje.

Novi SP naj bi bil v uvodu torej manj slovnično izčrpen, a zadosti informativen (in normativen) pri predstavitvi posameznih gesel v slovarskem delu. Sedaj so brez potrebe vanj vključene npr. definicije o značilnostih samoglasnikov, zvočnikov in nezvočnikov, o bistvu jakostnega in tonemskega naglašanja (nujna pa bi bila informacija o tem, da tonemsko naglašanje v zbornem govoru ni obvezno), še zlasti pa motijo in širijo obseg uvoda natančni opisi izgovora alofonov (pri zvočnikih in nezvočnikih), kadar le-te izgovarjamo povsem samodejno, nezavedno in nimajo niti posebne pomensko razločevalne niti slogovne vrednosti, npr. izgovor favkalnih P in B pred m, zobno-ustničnih P in B pred f, favkalnih T in D pred n itd. Ti opisi nimajo praktične vrednosti (npr. da »se odpora dela z mehkim nebom v nosno votlino«), poleg tega pa so zaradi ozko strokovnih terminov (npr. favkalen) ali zelo strokovnega definiranja nerazumljivi pretežni večini uporabnikov SP. Take, znanstveno sicer neoporečne, toda za večino nezanimive in nepotrebne informacije lahko bralec, ki ga to zanima, poišče v SS.

Nekaj prostora bi se dalo privarčevati tudi v poglavju o oblikah, kjer bi bilo prav tako mogoče to in ono izpustiti, npr. iz SS prepisano klasifikacijo samostalniških sklanjatev (4 moške, 4 ženske, 3 srednje), podatke o slovnični kategoriji človeškosti, pa o tem, da imajo samostalniki sr. sp., ki od roditelja dalje osnovo podaljšujejo, v imenovalniku in tožilniku ednine ničto končnico ipd. Tudi te in tem podobne informacije nimajo večje praktične uporabne vrednosti, saj spoznanje, da npr. -e v besedi tele ali -o v besedi drevo ni končnica, ampak del osnove, ne bo prav nič prispevalo k višji praktični jezikovni kultiviranosti v zbornem jeziku pišočih ali govorečih Slovencev, kvečjemu jih bo prevelika slovnična izčrpnost in težka razumljivost odvrčala od uporabe SP.

Informativno bogatejši in izčrpnější pa naj bi bil novi SP – kot že rečeno – v slovarskem delu pri pisni, pravopisni, izgovorni, naglasni, oblikovni, slogovni, zvrstnostni idr. predstavitvi posameznih gesel. Da se obseg kljub temu ne bi preveč povečal, bi bila pri izbiri gesel nujna dosti strožja selekcija, končno število v slovarski del sprejetih leksikalnih enot pa bi moralo biti bistveno manjše od predlaganega. Izločili bi lahko vse tisto besedje, ki ne povzroča niti pri pisanju, niti izgovoru, naglašanju ali tvorbi oblik nikakršnih težav in je tudi stilno neopazno. Gre za tisoče besed, ki zaradi svoje »neproblematičnosti« ne sodijo v pravopisno-pravorečno-stilistični priročnik, ampak v razlagalni slovar. Ker na Slovenskem takega slovarja nismo imeli, je bil koncept dosedanjih, zlasti povojnih SP razširjen tako, da so vsaj za silo nadomestili omenjeni tip slovarja in je bila zato večja izčrpnost v predstavitvi slovenske leksike upravičena. Odkar pa je ta vrzel v precejšnji meri zapolnjena s SSKJ, je lahko SP spet tisto, kar so podobni priročniki drugod po svetu, tj. svetovalec v zadevah pravilnega pisanja, izgovora ali primerne uporabe jezikovnih izraznih sredstev. Res SSKJ še ni kompletan, toda ob izidu novega SP bodo prav gotovo tekleno priprave že za njegovo zadnjo knjigo, to pa pomeni, da kljub trenutni nedokončanosti lahko nanj že v celoti računamo in ni zaradi tega potrebno še nadalje ohranjati koncepta SP kot nekakšnega jezikovnega omnibusa, kakršnega so zahtevale dosedanje razmere.

Pa še to: SP ima pri uporabnikih s. k. j. med normativnimi jezikovnimi priročniki brez dvoma največjo avtoriteto, saj večina ne išče v njem zgolj informacije, ampak tudi kodifikacijo norme, in se mu je v glavnem pripravljena glede pisave, izreke, naglašanja ter rabe besed in oblik brez pridržkov podrediti (veliko bolj kot npr. slovnici ali SSKJ). Ima torej zelo velik vpliv na jezikovno kulturo in lahko veliko prispeva k ustaljevanju in poenotenju jezikovne rabe. Zato naj bi bile vse rešitve naravnane tako, da bi SP že doseženo

ustaljenost zbornega jezika ohranjal, kjer pa smo še neenotni, bi lahko s svojimi odločitvami bistveno pripomogel k poenotenju rabe.

Čeprav Načrtu pravil seveda ni mogoče kar počez očitati, da ne ravna v tem duhu, so nekatere predvidene rešitve – gledano s tega vidika – vendarle vprašljive, še zlasti pri rabi ločil, npr. uvajanje možnosti pisanja vejice ob le navideznem pristavku (v primerih tipa »Največji slovenski pesnik, France Prešeren, se je rodil v Vrbi na Gorenjskem«) ali možnosti interpunkcijskega ločevanja golega deležja ali fakultativne stave vejice ob nedoločniških polstavkih ali dopuščanje rabe zaklepaja za ciframi pri razvrščanju besedila po točkah namesto zgolj pike, kot je svetoval že sedanji SP. Približno polovici uporabnikov slovenskega jezika bi pomenilo rušenje ustaljenosti tudi ponovno uvajanje pisanja osebnih in svojilnih zaimkov z veliko začetnico v zasebnem in poslovnem dopisovanju, saj so se mladi vse od leta 1962 dalje po šolah učili, da se pišejo ti zaimki v pismih in dopisih po novem samo z malo.

Za svojevrstno odstopanje od ustaljenosti gre končno tudi pri premaknitvi kazala na začetek knjige, kajti v obeh povojnih SP in v vseh slovenskih slovnicaх od 19. stoletja dalje (razen SS 1976) je kazalo dosledno na koncu, in ker ni premaknitev nikjer v Načrtu pravil posebej utemeljena, se upravičeno zastavlja vprašanje, čemu takšna »stilno opazna« rešitev.

II. Pripombe k posameznim poglavjem

1. *Pravopis*

Velika začetnica: Neutemeljeno je širjenje rabe velike začetnice na pisavo različnih družbenopolitičnih ali oblastvenih organov, npr. Izvršni svet SRS, Komite za vzgojo in izobraževanje, Ljudska skupščina SRS itd.

Ali bomo torej vse svete, sekretariate, odbore, komisije, podkomisije, zборе itd. pisali z veliko začetnico (tudi na ravni delovnih organizacij, krajevnih skupnosti itd.)? Novinarska praksa zadnjih mesecev kaže, da se nam obeta prava poplava velike začetnice (za zgled samo en primer: »Ni mogoče reči, da ni bilo zadosti strokovnega znanja, da ni bilo narejenih ocen na podlagi stanja že tedaj. In o teh ocenah se ni šušljalo okoli vogalov, marveč so bile energično in vztrajno podajane na sejah pristojnega Odbora za kreditno-monetar-ni sistem Zbora republik in pokrajin Skupščine SFRJ.« – NRazgl., 14. 5. 1982, 254). Sledeč taki rešitvi, bomo v prihodnje pisali tudi *Varnostni svet*, *Generalna skupščina OZN*, *makedonsko Sobranje*, *hrvaški Sabor*, *britanski Spodnji dom* ali celo *Spodnji Dom*, *španski Kortež*, *izraelski Kneset*, *poljski Sejm* itd. (toda na s. 142 je v Načrtu zapisan poljski sejm z malo začetnico!) – kar bo še en primer rušenja obstoječe pisne norme!!! Da v navedenih primerih ne gre za lastna imena, dokazuje tudi možnost zamenjave s sinonimnimi poimenovanji, ki imajo brez dvoma občnoimenski status, npr. *zvezna* ali *republiška vlada* nam. *zvezni oz. republiški izvršni svet*, *poljski parlament* nam. *sejm* ali *hrvaška skupščina* nam. *sabor* itd.

Z veliko začetnico bi gornja poimenovanja upravičeno pisali le takrat, ko z njimi poimenujemo delovne organizacije, ne pa organe ali predstavniška telesa (izvršni svet je npr. najvišji izvršilni organ oblasti, obenem pa tudi delovna organizacija z redno zaposlenimi delavci, statutom itd. – v prvem primeru gre za občnoimensko, v drugem pa za lastnoimensko poimenovanje, zato bi bila nujna različna pisava, enkrat z malo, drugič z veliko začetnico).

Posebej pa bi v tem poglavju SP moral opozoriti na nujnost pisave z veliko začetnico, ko gre za družbenopolitične organizacije, npr. Zveza komunistov Jugoslavije, Socialistična zveza delovnega ljudstva, Zveza socialistične mladine Slovenije ipd., saj je v nekaterih

časopisnih redakcijah očitno prisotna težnja, da se pišejo imena naših družbenopolitičnih organizacij z malo začetnico, četudi so to nedvomno prava stvarna lastna imena.

Vprašljiva je tudi pisava zakonov z veliko začetnico. Tako bi jih kazalo pisati samo takrat, ko imajo status naslova zakonskega besedila, objavljenega v uradnem listu, v posebni publikaciji ipd., v vseh drugih primerih pa z malo, npr. razprava o predlogu zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, sprememba zakona o zaposlovanju v tujini, kršitve zakona o delovnih razmerjih itd.

Vejica: Nekaj neprimernih rešitev je nakazanih tudi v poglavju o pisanju vejice. Predvsem bi moral uredniški odbor – kot že rečeno – tudi na tem področju v večji meri upoštevati doseženo ustaljenost, ne pa brez potrebe uvajati novosti, ki težko pridobljeno enotnost rušijo. Čemu obravnavati navadne ujemalne desne prilastke kot pristavke? Takšne rešitve, kot jih predvideva Načrt (prim. »Največji slovenski pesnik, France Prešeren, se je rodil v Vrbi na Gorenjskem.«) so tudi s pomenskega in stavčnofonetičnega vidika nesprejemljive.

Nepotrebno je nadalje dopuščanje pisanja vejice ob golem deležju. Ali bomo pisali vejico – sledeč pravopisnim pravilom – tudi v takihle primerih: »Igraje, so se naučili pesmico.«, »Sede, opravi večino dela.«, »Učitelj, molče, piše na tablo.«?!? Deležje ima tu vlogo prislovnega določila, torej enega od osnovnih stavčnih členov, in ne polstavka, stavčnih členov pa vendar ne ločujemo od preostalega stavka z ločilom!

Po drugi strani pa bi bilo – spet v nasprotju z dosedanjo prakso – mogoče opuščati vejico v primerih tipa »... v nedeljo 9. maja bo...«, čeprav se takšnega ravnanja, vsaj zdi se mi, ne da upravičiti niti skladenjsko niti stavčnofonetično.

Med kriteriji za stavo vejice je v Načrtu pravil omenjen tudi stavčnofonetični, a je informacija presplošna in zavajajoča, saj npr. vsak premor med deli povedi ne zahteva ločila (recimo pogost premor med malo daljšim osebkovim in povedkovim delom stavka).

Manjka pa informacija o stavi vejice pred primerjalnim veznikom *kot*, *kakor* ali *ko*, če uva-ja ponazoritve ali naštevanje. Sami sestavljavci Načrta pravil so v rabi zelo nedosledni, kajti v nekaterih primerih vejico pišejo, v drugih, analognih, pa ne.

Nepotrebna in v nasprotju z ustaljeno rabo je v Načrtu stava vejice pred itd., ipd., idr., saj gre med zadnjo enoto naštevalne skupine in okrajšavo za navadno vezalno razmerje z vezalnim veznikom *in*. Tudi če bi okrajšavo razvezali (*itd.* → *in tako dalje*), pred *in* vejice ne bi smeli zapisati. Da je ta pomislek upravičen, dokazujejo že sami sestavljavci Načrta s skrajno nedoslednim ravnanjem (gl. s. 17, 73, 87, 93, 96, 111, 113 itd.). Enako nedosledni so v rabi vejice pred veznikoma *oziroma* in *ali* – *ali*, nekajkrat celo na isti strani in v povsem enakih položajih (za oz. gl. s. 12, 13, 93, 141, za *ali* – *ali* pa s. 33, 113, 116, 125, 129, 130, 135, 152, 155, 159, 167 idr.). Ali to pomeni, da bo tudi v teh položajih uvedena dubletnost?! Čemu?

Manjka nadalje podatek o tem, ali se vejica piše ali ne ob modalnih ali poudarjevalnih izrazih ali zvezah, kot so *recimo*, *hočeš nočeš*, *reci in piši* ipd., npr. »Če bi se recimo premislil, nam to čimprej sporoči.« ali »S tem smo se morali hočeš nočeš sprijazniti.« ali »V dopisu manjka reci in piši 14 vejic.« Dosedanja raba je dokaj neenotna.

Drugo: Pri obravnavi vezaja bi bila koristna informacija o tem, da se to ločilo ne piše med nazivi paša, beg ipd. ter pred njimi stoječim lastnim imenom (npr. Sulejman paša, Ibrahim beg). Dosedanja raba je tudi tu močno neenotna, pogosto pod vplivom srbohrvaške pisne prakse, zato bi bilo treba na pravilno pisavo posebej opozoriti.

Za večjo enotnost naj bi se SP zavzemal pri pisanju pike in zaklepaja ob cifrah in črkah, kadar jih uporabljamo pri razvrščanju besedila po točkah. Že doslej je prevladovala pika

za ciframi (1., 2., 3., I., II. itd.) in zaklepaj za črkami (a), b), c), A), B), C) itd.), zato naj bi SP takšno rabo posebej priporočil. Žal pa sami sestavljavci Načrta niso dosledni in pišejo v enakih položajih enkrat piko, drugič zaklepaj (gl. s. 17, 19, 22, 150–151, 172–174, 188, 91–92).

Neutemeljeno oddaljevanje od ustaljene rabe vidim nadalje v uvajanju pisave *spartakiada*, *meridian*, *arijanizem*, *italijanizem*, *italijanist*, *bastijon*, *azijat* ipd. nam. dosedanjega *spartakiada*, *meridian*, *arianizem*, *italianizem*, *italianist*, *bastion*, *aziat* ipd. Tradicionalna pravila o tem, kdaj se piše v prevzetih besedah med samoglasnikoma j in kdaj ne, so bila preprostejša in lažje zapomnljiva od predlaganih; uveljavitev predlaganega načina pisanja pa bi hkrati pomenila nepotrebno oddaljevanje od pisne norme SSKJ.

Nedokazana je tudi trditev, da »/p/odstavo tujk in tujih lastnih imen pri tvorjenkah sicer ohranjamo / izjema so končaji podstav za pridevnike na -ski, -stvo in izpeljanke iz njih./« (sl. 194) Če bi bilo zapisano res, ne bi pisali *marksizem*, *darwinizem*, *makiavelizem*, *degolist*, *degolističen*, *ničejanec*, *vranglovec*, *masarikovec* itd., ampak *marxizem*, *darwinizem* itd. Menim, da bi SP moral podpirati poslovenjeno pisavo, ki je v naštetih in drugih podobnih primerih tudi že ustaljena. (Mimogrede: Tvorjenke na -stvo niso pridevniki, ampak samostalniki!)

2. Glasoslovje in naglas:

Poleg tega, kar je bilo povedano že v uvodnem delu, moti zlasti uvajanje prevelikega števila enakovrednih, stilno nevtralnih izgovornih variant. Pred besedami, ki se začenjajo s samoglasnikom, bi se po novem predlog v lahko izgovarjal kar na štiri različne načine (*vigri*, *wigri*, *uigri*, *uiigri*), vse po vrsti pa naj bi bile stilno neopazne in torej enakovredne, kot je izrecno zapisano. Takšna rešitev je vsekakor v nasprotju z dognanji stilistike, da je takrat, ko imamo na voljo po več sopomenskih variant, stilno neopazna praviloma le ena. V obravnavanem primeru je nevtralna dejansko le varianta /w/, pri upočasnjem govoru tudi /u/, medtem ko je ustnično-zobni izgovor nenaraven, afektiran, neobičajen pa tudi izgovor v-ja kot dvoglasniškega /u/.

Tudi nekatere druge rešitve, ki zadevajo izgovor v-ja, so močno vprašljive. Ujevška izreka v-ja v vzglasju pred zvočniki (*ureti*, *bo urela*, *urana*, *ulak*, *unuk*) je nenavadna in nima podlage v obstoječi pravorečni normi govornega zbornega ali splošnega pogovornega jezika. Dejansko ima v takem položaju v vedno le vrednost ustnično-ustnične položajne variante, razen pred samoglasniškim r-om (npr. *urt*, kjer se zaradi polglasnika izgovarja osnovni fonem). Podobna ugotovitev velja tudi za izgovor v-ja med samoglasnikom na levi ter soglasnikom na desni (*saun*, *goun*, *faul*) – ujevška izreka je v takem položaju nenaravna in nesistemska, zato bi jo bilo treba kot manj primerno varianto iz SP izpustiti.

Težko se je nadalje strinjati z ugotovitvijo, da se /l/ kot del obrazila -alec/-ilec v položaju pred soglasnikom vedno lahko izgovarja na dva načina, kot /l/ ali /u/, četudi je ena od variant »manj priporočljiva«. Taka odločitev pač ne temelji na analizi dejanskega stanja, kajti dubletnost obstaja v jeziku samo v nekaterih primerih in je ne kaže širiti na vsa poimenovanja tega tipa. Ali se bomo po šestdesetih letih spet začeli približevati k s težavo premaganemu elkanju??

Med spornimi, lahko bi se reklo tudi anahronističnimi rešitvami v poglavju o glasovih je tudi vztrajanje pri samo kratkem polglasniku v nezadnjem naglašenem zlogu (*táma*, *máglá*, *bəzəg*, *stəbər* . . .). Že desetletja se v osrednji Sloveniji (v splošnem pogovornem jeziku pa tudi širše) govori dolgi polglasnik, zato bi se moralo to stanje odraziti v novem SP. Če Načrt npr. dovoljuje izreko *sarəm*, *tovarən*, *filəm* (s polglasnikom med zvočnikoma), ki je izrazito narečna in pokrajinsko pogovorna, bi lahko toliko bolj upravičeno dovolil izgovor *táma*, *máglá* itd.

Nekaj vsebin bi bilo zlasti poglavju o naglašanju koristno dodati, npr. informacijo o distribuciji kratkih naglašanih samoglasnikov v s. k. j., pa tudi o distribuciji dolgih širokih e-jev in o-jev.

3. Oblikoslovje in besedotvorje

V Načrtu je na s. 31 zapisana trditev, da »/v/sa v slovenščino prevzeta lastna imena dobijo končnice slovenskih sklanjatev«, na s. 148 pa beremo, da so »/n/amesto končnice Ø /.../ možne tudi drugačne, npr. -a, -o, -e, -u, -as, -es, -os, -us, -um...« Ali so -as, -es, -os, -us in -um res slovenske končnice? Menim, da nikakor! Če ne upoštevamo starogrških in latinskih morfoloških zakonitosti, občutimo navedene končaje kot dele osnov, to pa pomeni, da imajo omenjena imena po slovenskih oblikoslovnih pravilih v edninskem imenovalniku ničto končnico in bi jih morali pregibati po zgledu *korak*, torej: *Leonidas* – *Leonidasa*, *Tartaros* – *Tartarosa* ali pa *Leonid* – *Leonida*, *Tartar* – *Tartarja*, se pravi brez starogrškega končaja -us, -es, -os itd. že v imenovalniku ednine. Ker nimamo dveh morfologij, ene za lastna in druge za občna imena, bi na enak način sklanjali tudi občna poimenovanja, npr. *spektrum* – *spektruma* ali *spekter* – *spektra*, *cerberus* – *cerberusa* ali *cerber* – *cerbera*, pregibanje tipa *Leonidas* – *Leonida* ali *spektrum* – *spektra* pa naj bi SP obravnaval kot manj primerno ali celo neprimerno.

Enako načelno stališče bi moral zavzeti SP tudi do narečnih ali pokrajinskih morfoloških norm. Vzhodnoslovenska in belokranjska množinska lastna zemljepisna imena na -ci naj bi se v zbornem jeziku ne pregibala tako kot v narečjih, razen morebiti (?) v sporočilih, ki nastajajo v vzhodni Sloveniji ali Beli krajini in so tudi namenjena bralcem ali poslušalcem tega okolja (lokalno časopisje, radijske postaje, govorni nastopi pred domačim poslušalstvom ipd.). Če je v zbornem jeziku dovoljeno pregibanje *Puconci* – *Puconec*, *Radenci* – *Radinec* ipd., bi se tudi Primorci upravičeno potegovali za zborni status rabe *delaste*, *govoriste*..., *Štajerci za bote*, *vete*... ali *toti*, *tota* itd.

Na mestu, kjer je v Načrtu govor o nujnosti morfološke prilagoditve prevzetih besed sistemskim zakonitostim slovenskega jezika, manjka informacija, da se besede prilagajajo ne le v sklonu, ampak tudi v spolu. Zato npr. ni prav nič pomembna ugotovitev, da sta besedi *boutique* ali *butik* (= modna trgovinica) in *concorde* (= znamka nadzvočnega letala) v francoščini ž. sp.; v slovenskem jeziku ju v skladu z našimi morfološkimi zakonitostmi uvrstimo med samostalnike m. sp. (raba »*nova butik*« ali »francosko-britanska *concorde*« je snobistično motiviran!).

Pretirano slovenjenje pa predvideva Načrt pri vzhodnoslovenskih lastnih imenih, ko določa rabo *Novo vremena*, *Carsko selo*, *Krupska* ipd. nam. *Novoje vremena*, *Carskoje selo*, *Krupskaja* – po tej analogiji bi morali sloveniti npr. tudi *Bolšoj teatr* v *Boljši teater* ipd. Tudi tu bi kazalo bolj slediti splošni rabi, ki se ne pokriva s predlaganimi rešitvami, saj se sicer lahko primeri, da bo novi SP s takšnimi odločitvami deloval bolj razdruževalno kot združevalno: samo del uporabnikov SP se bo namreč ravnal po njegovih določilih, kadar bodo le-ta v nasprotju z uveljavljeno rabo, drugi, večji del pa ne. Tako se je doslej še vedno zgodilo, kadar so pravopisci ravnali v nasprotju z obstoječimi težnjami prakse.

S trditvijo, da »/s/lovanski neobstojni samoglasniki ostajajo neobstojni tudi v slovenščini, kolikor temu ne nasprotuje slovenska izgovorljivost«, se je mogoče le deloma strinjati. O tem, ali bo slovanski neobstojni samoglasnik zadržal neobstojnost tudi v slovenščini, je bolj kot od izgovorljivosti odvisno od možnosti naslonitve na analogni slovenski končaj, zato torej *Zadar* – *Zadra* (po *Koper* – *Kopra*), *Dubček* – *Dubčka* (po *Franček* – *Frančka*), *Kozarac* – *Kozarca* (po *kozarec* – *kozarca*), ne pa *Tivat* – *Tivta*, *Špiljak* – *Špiljka*, kljub možni izgovorljivosti, ker v končajih -at, -et ali -ak samoglasnik ponavadi ni neobstoje (npr. *ducata*, *goljata*, *cimeta*, *žameta*, *duraka*, *gvajaka*, *kónjaka*, *kravjaka* ipd.) – oblike *Tivta*,

Špiljka v publicističnih besedilih so večinoma posledica nasilnih lektorskih posegov ali napačne informiranosti pišočih.

V zvezi z morfološkim obnašanjem besed iz tujejezičnih okolij bi SP lahko opozoril tudi na pregibanje lastnih imen, ki se končujejo v edninskem imenovalniku na nenaglašeni -e. Zanje namreč ne veljajo pravila kot za podobna občnoimenska poimenovanja. Pri slednjih je nenaglašeni končni -e vedno končnica (*bienale, faksimile*), pri lastnih imenih pa del osnove, ki se pri pregibanju podaljšuje z -j (*Kette-j-a, Goethe-j-a, Silone-j-a, Zimbabve-j-a*), le izjemoma končnica (*Čile – Čil-a, Zaire – Zair-a*).

Med deli lastnih imen, ki jih ne sklanjamo (*von, van, mac, fra* idr.), bi naj bili tudi izrazi, ki se uporabljajo v neevropskem prostoru (npr. *el, ibn* ipd.), s čimer bi se uredniki lahko obvarovali očitka, da je Načrt preveč evropocentričen in da premalo upošteva jugoslovansko politično odprtost in povezanost s t. i. tretjim svetom.

Ker se zlasti v publicističnem jeziku nedomača osebna lastna imena na samoglasnik v sklopu večbesednih lastnoimenskih poimenovanj pogosto ne sklanjajo (npr. *sojenje Ali Butu, politika Bani Sadra, nastop Djordje Balaševića*), bi moral SP posebej opozoriti na nepravilnost take rabe. Zaradi velikega vpliva publicističnega jezika na druge zvrsti se namreč takšno napačno ničto pregibanje širi tudi na druga področja rabe slovenskega zbornega jezika.

Pri obravnavi glagola se ni mogoče strinjati s trditvijo, da se »/z/lasti pogovorno / . . / uporablja zmeraj bolj tudi končnica -jo, saj so oblike *jejo, vejo, grejo* že lep čas v splošni rabi (se torej ne uporabljajo zmeraj bolj!). Izjema je le *bojo*, ki je vsaj zaenkrat še pogovorna ob nevtralnih zborni *bodo*. Oblike *jedo, vedo, gredo* pa so stilno opazne, in sicer kot literarne oziroma ozko knjižne.

Tudi poimenovanja za ženske osebe tipa *Kocmurka, Radman(i)ca, Kovačica, Ogorelka* niso slengovske, ampak pogovorne (v sodobnem jeziku ponavadi tudi slabšalne).

Sporna je nadalje trditev, da je števniki *tri* samostalnik srednjega spola. Po svoji besednovrstni pripadnosti je pridevniška beseda, znotraj te pa števniki. V primeru, ki ga navaja Načrt (*tri deljeno s pet*), je posamostaljena pridevniška beseda, nikakor pa ne samostalnik. Tudi o pripadnosti srednjemu spolu je težko govoriti, saj bi se na enak način dalo dokazati (!), da je sr. sp. tudi *ena* ali *dva* (npr. *ena deljeno z dva* ali *dva deljeno s štiri*).

Dejstvo, da se števniki pogosto substantivizirajo (*eden* je sploh samo samostalniška beseda), pa v Načrtu ni nikjer omenjeno.

Ko govori Načrt o posamostaljenih pridevnikih, ne omenja dejstva, da je edninski tožilnik teh besed vedno enak rodilniku, ne glede na pomen, npr. *Kupi Nedeljskega, Daj mi žvečilnega* itd. – verjetno bi bila informacija o tem za marsikoga koristna.

Pomanjkljive ali ne dovolj jasne so definicije in stilne oznake naglasnih tipov, npr. »Mešano naglaševanje samostalnikov 1. ženske sklanjatve (gôra-é) je neobvezno, saj se taka beseda lahko naglašuje bolj navadno po nepremičnem naglasnem tipu.« V resnici ne gre za to, da se »taka beseda lahko (podč. V. M.) naglašuje bolj navadno po nepremičnem naglasnem tipu«, ampak za to, da je samo nepremično naglaševanje stilno nevtralno, ono drugo pa opazno (ozko knjižno ali celo pesniško). Obenem bi moral biti uporabnik SP opozorjen na stilno nezaznamovanost takšnega naglaševanja v nekaterih stalnih, frazeoloških zvezah (npr. *dan žená, glasba ne pozna mejá, od glave do petá, sključen v dve gubé*, podobno tudi *stavbe na koléh* itd.).

Sicer pa je stilno vrednotenje sploh *ena* najšibkejših točk Načrta. Marsikje manjka, na več mestih pa je presplošno. Uporabniku SP prav malo koristi ob besedi, obliki, izgovorni ali naglasni varianti ipd. oznaka »stilno«, saj je razpon stilne obarvanosti izredno širok

(lahko je pogovorno, žargonsko, ekspresivno, pesniško, zastarelo, narečno itd.). Zlasti v slovarskem delu bi morale biti stilne oznake veliko natančnejše in jasnejše.

Pri pregibanjih lastnih imen tipa *Seme* je treba povedati, da se ne pregibajo le po sklanjatvi za srednji spol (kot občno ime *seme*), ampak tudi po zgledu *Jože* (torej *Semena* in *Semeta*).

Manjka tudi informacija o tem, da v zbornem jeziku nekatera nelastnoimenska poimenovanja m. sp. na -o pri pregibanju podaljšujejo osnovo s -t (npr. *bimbo-t-a*, *medo-t-a*), kjer gre očitno za prodiranje pogovorne norme v zborni jezik (prim. *sinko-t-a*, *dečko-t-a*, pa tudi *Vlado-t-a*, *Tomo-t-a*, ipd. v pogovornem jeziku!). Trditev, da se »/p/ri nekaterih pokrajinskih imenih na -sko ali -ško (Dolenjsko, Norveško) ... med oblike srednjega spola mešajo oblike 1. ženske sklanjatve«, je – gledano s sinhronega vidika – nepravilna, saj bi bila dosti bližje resnici ugotovitev, da se med oblike 1. žen. sklanjatve mešajo oblike sred. sklanjatve, predvsem v 5. sklonu. Vsi drugi skloni, vključno z imenovalnikom, so v sodobnem zbornem jeziku praviloma oblikovani po ženski sklanjatvi.

Nadalje ima bralec Načrta pravil občutek, da so nekatera frekvenčna in stilna razmerja zapisana bolj na pamet kot na osnovi študija in analize gradiva. Tako je npr. obrazilo -*ávz* v gradivu Inštituta za slov. jezik dokumentirano z več izpisi kot varianta -*avs* (zato v SSKJ: *kmetavz* tudi *kmetavs*, v SP 1962 celo samo *kmetavz*), Načrt pa prve, pogostejše oblike sploh ne omenja. Tudi *kustosinja* je pogostejše rabljena ženska oblika k moškemu samostalniku *kustos*, Načrt pa navaja samo redkejši sinonim *kustodinja*. Podobnih primerov bi se dalo navesti še več.

Da bi se izboljšala informativnost uvodnega dela SP, bi bilo tu in tam treba dodati še kaj. Pri obravnavi tvorbe svojilnih pridevnikov iz lastnih imen m. sp. na -a manjka opozorilo, da so svojilni pridevniki na -in možni, vendar le v citatnih poimenovanjih, zato npr. *Krležovo delo*, *Sterijeve nagrade*, toda *Sterijino pozorje*, ker gre za citatno zvezo (na ljubljanski TV so nam npr. pred meseci – verjetno zaradi lektorskega hiperkorekturnega posega – vztrajno vsiljevali hibridno tvorbo *Sterijevo pozorje!*). Pri obravnavi kategorije živosti manjkajo med posebnostmi poimenovanja bolezní (slepíč, rak, volk ...), pri 3. žen. sklanjatvi pa primeri tipa *Míci*, *Malčí* ipd., ki jih v našem jeziku ni malo. Koristna bi bila tudi informacija o poimenovanjih za pripadnike držav, narodov, krajev ipd. (z ustreznimi tvorjenkami vred), zlasti v primerih, ko obstaja več variant, npr. *Kongožan/Kongovčan*, *Čilelec/Čileanec*, *Gruzijec/Gruzinec/Gruzínčan*, *Genovčan/Genovežan*, *Smledničan/Smlejčan*, *Hotedrščan/Hotenjec*, *Trboveljčani/Trbovci/Trboveljci* itd., ki bi morale biti tudi stilno ovrednotene.

V tej zvezi naj bi SP zavzel načelno stališče o tem, ali se daje prednost sistemsko tvorjenim zbornim oblikam ali lokalnim oz. po tujih jezikih narejenim variantam.

4. Zvrsti slovenskega jezika

Poglavje o zvrsteh slovenskega jezika je odraz že tradicionalne izrazite zapostavljenosti pogovornega jezika v razmerju do zbornega, tako v normativnih priročnikih kot tudi v učno-vzgojnem procesu, čeprav ima v družbenem komuniciranju izredno pomembno vlogo, toliko bolj, če ga pojmuje kot del knjižnega jezika, kakor izhaja iz Toporišičeve SS in po njej povzete opredelitve v Načrtu pravil. Pravopis bi mu moral posvetiti več pozornosti ter ga celoviteje in temeljiteje predstaviti.

Še zlasti skopo in pomanjkljivo je poglavje o oblikah, saj bi v taki podobi pomenilo uporabniku SP prej dezinformacijo kot informacijo. Bralec, ki bi verjel SP, da se splošni pogovorni jezik oblikovno loči od zbornega samo po naštetih značilnostih, bi bil v precejšnji zmoti.

V resnici je oblikovnih značilnosti, po katerih se splošni pogovorni jezik razlikuje od zbornega, veliko več, med njimi so tudi naslednje:

- a) Glagoli na -či dobijo po onemnitvi končnega i-ja morfem -t, s čimer se formalno izenačijo z ostalimi glagoli (*pečt, rečt, slečt* tako kot *delat, pisat, miselt* itd.).
- b) Dokaj pogosto, ne pa dosledno, je v pogovornem jeziku polvikanje.
- c) Velelnost se često izraža analitično, s pomožnim glagolom dati in polnopomenskim glagolom v nedoločniku (*dajte/dejte stopit naprej, dajte/dejte ga poklicat* itd.).
- č) Analogne izravnave osnove pri besedah iste besedne družine (*najdəm, najdət, najdu, bolan -ana -o; -i*).
- d) Pogosta je maskulinizacija nevter, predvsem tistih, ki imajo v edninskem imenovalniku nenagl. končnico -o, ki se reducira (*dobər vin, kisu mlek*), zlasti v dvojini pa je pogosta maskulinizacija še preostalih sam. sr. sp. (*dva teleta, drevesa . . .*).
- e) Kategorija živosti se je razširila tudi k sam. sr. spola – verjetno deloma zaradi maskulinizacije (*ima dekleta, kupil je žrebeta . . .*).
- f) Pogosta je raba predloga *za* ob nedoločniku (*imate kaj za jest, za pit, za delat . . .*).

Z vsem pa se tudi v nekoliko izčrpnjšem poglavju o glasovju ni mogoče strinjati. Dvomim, da se kje na Slovenskem govori v sploš. pog. j. z *visokmi goram*, kot nas prepričuje Načrt. Dejansko se sliši samo z *visokim*, z *visokəm* ali z *visokm goram*. Samoglasnik i kot del obrazila -ica ne onemi vedno, saj npr. nihče ne bo rekel *kavca* nam. *kavica*, omenjeni pa tudi niso primeri, ko ima reducirana oblika en, nereducirana pa drug pomen (npr. *mamca* = starejša, navadno kmečka ženica, *mamica* = mati ljubk., *babca* = ženska, ki pomaga pri porodu, *babica* = stara mati). Tudi ne omenja onemevanja i-ja v obrazilu -ika, npr. *harmonka, matematika, Zalka* ipd., ne pa v primerih *panika, komika, Monika*. Včasih zadrži redukcijo – kot kaže – nevarnost pomenskega sovpada dveh v zbornem jeziku različnih leksemov, npr. *elektronika – elektronka, ekonomika – ekonomka* itd.

Onemi tudi nenaglašeni -i kot množ. imenov. končnica (Načrt trdi nasprotno!), če redukcija ne povzroči homonimnega sovpada im. mn. z im. ed., npr. *otroc* (ker je množinskost izražena s spremenjeno osnovo) ali *predolg lasje* oziroma *lasje so predolg* (ker je množina izražena s samostalniško odnosnico).

Tudi ni res, da se govori *dəjati* ali *djati*, ampak samo *dəjat* ali *djat* (verjetno tudi *dejat!*), ker nedoločniški končni -i *dosledno* onemeva. Prav tako se ne govori *prijatu*, ampak *pərjatu* – na nivoju, na katerem pride do razvoja -əl̥j > -u, je hkrati obvezna tudi redukcija pri- > pər-.

Nesprejemljiva je v tem poglavju tudi trditev, da se v splošnem pogovornem jeziku reflektira zborni kratki naglašeni *i* kot polglasnik (*nət, məš, nəč, sət*). Takšna redukcija je značilna za osrednjeslovenski oz. kranjski pokrajinski pogovorni jezik, izven meja Kranjske pa se – razen v posebej afektiranem govoru – nikjer ne uveljavlja. Sicer pa, če bi prišlo v sploš. pog. j. do razvoja *i* > ə, bi se enako polglasniško reflektirala tudi *ù* in *à* (*krəh, kəp, skəp; čəs, lənt, župəñ*), saj vsi kratki naglašeni vogelni samoglasniki v osrednjih narečjih težijo v polglasniški izgovor.

Mogoče bi ne bilo odveč, če bi SP v tem poglavju opozoril na dejstvo, da se v sploš. pog. j. uveljavijo samo tisti pojavi, ki niso značilnost le ene pokrajine in torej niso samo kranjski, samo štajerski, samo primorski itd.

III. O jeziku Načrta pravil za novi slovenski pravopis

Da morata biti jezik in slog pravopisnih pravil brezhibna, najbrž ni treba posebej poudarjati, saj tudi na tem področju velja znano načelo »besede mičejo, zgledi vlečejo«. Žal lahko Načrtu pravil tudi v jezikovno-slogovnem pogledu marsikaj zamerimo. Za ilustracijo navajam le nekaj bolj slučajno nabranih primerov (velika nedoslednost v rabi ločil je bila že omenjena):

– »Takah izrazov prvotno moškega spola ne sklanjamo (...) pred imenom ženskega spola zato, ker sam postane ženskega spola.« (s. 160) Prav: ker sami postanejo ...

– »19. Eventualne premene osnove ali drugačna končnica je zapisana v slovarju ...«

»20. Eventualne premene osnove ali drugačna končnica so zapisane v slovarju ...« (s. 153)

Pomožni glagol je v sicer identičnih povedih enkrat v ednini, drugič v množini. Tudi »eventualne« bi lahko zamenjali z »morebitne«.

– »b) večinoma v zvezah oų pred soglasnikom iste besede.« (s. 131) Prav: v zvezi oų ...

– »... glej poglavje Zvočniki in Kombinatorika glasov« (s. 127) Prav: glej poglavji ...

– »Samostalniki, ki imajo v roditeljski končnici ...« (s. 156) Bolje: ki imajo naglašeno roditeljsko končnico ...

– »Z malo začetnico pišemo:

3. imena odlikovanj, če se slučajno ne začenjajo z besedo, ki se sicer piše z veliko.« (s. 23)

Bolje: Izraz *slučajno* je odveč.

– »ali pa so vezani na zastarelost: ležéčina.« (s. 173) Bolje: so zastareli.

– »Samostalniki, ki se končujejo na določene soglasniške sklope, imajo pred zvočnikom neobstojni soglasnik v izgovoru in pisavi ...« (s. 156)

Bolje: v govoru in pisavi; izraz *določene* je v tem kontekstu nejasen.

– »v bistvu za isto gre ...« (s. 149)

Bolje: v bistvu gre za isto ...

Svojevrstni terminološki nesmisel najdemo na s. 164 v stavku »Pridevniške besede, ki se sklanjajo s končnicami Ø (prim. fejest fant, fejest fanta), so v slovarju zaznamovane z *neskl.*« Kako more biti beseda, ki se *sklanja*, četudi s končnico Ø, nesklonljiva? Tu se vendar bi-jeta dve povsem različni teoretični izhodišči – tradicionalno, ki govori o nesklonljivosti nekaterih samostalnikov in pridevnikov, ter strukturalistično, prisotno tudi v Toporišičevi SS, po katerem gre v takih primerih za sklanjanje z ničto končnico. V isti stavek tako različni teoretični pogledi gotovo ne sodijo.

Tudi sicer je v Načrtu več terminoloških nedoslednosti in nerodnosti. Na s. 156 je npr. uporabljen termin končaj nam. končnica (»taki samostalniki v imenovalniku ednine nimajo končaja -o ali -e: ...«). Nepotreben je neologizem *samomnožinski samostalniki* (s. 140), saj doslej uporabljeni izraz *množinski samostalniki* povsem ustreza. Nedosledno se uporabljata izraza *ustničnostničen* (pravilno bi se pisalo: *ustnično-ustničen*) in *dvoustničen* (s. 130 n.), medtem ko poimenovanji *nezvočni soglasnik* in *podaljšani zlitnik* nista nikjer definirani (s. 39).

Vprašljiva je tudi opredelitev besed *kam, kdaj, kje, kako* . . . kot zaimkov (s. 103, 109), saj gre dejansko za (zaimenske) prislove (kljub drugačni opredelitvi v novi SS).

Spričo dejstva, da izhajajo normativni priročniki, kakršen je SP, pri nas le na dvajset ali trideset let in bo tega, o katerem je govor, uporabljala in se tudi z njegovo pomočjo jezikovno kultivirala celo generacija Slovencev, ki se niti še ni rodila, je tudi v javni razpravi večkrat izražena zahteva po res temeljito pretehtanih rešitvah, brez tveganega eksperimentiranja, kakršno je bilo deloma značilno za SP 1962, povsem upravičena in upamo lahko, da novi SP ne bo sprožil še ene »črkarske pravde« na Slovenskem.

Viktor Majdič
Pedagoška akademija v Ljubljani

NIZKA JEZIKOVNA RAVEN NAŠIH PREVODOV

Gotovo je upravičeno že večkrat izraženo nezadovoljstvo ob tem, da premalo kritiziramo svoje prevode. Pogostna kritika prevodov bi verjetno naredila več kakor številni splošni članki o jezikovnih slabostih, ob katerih se nihče ne čuti posebej prizadet. Poleg prevajalcev bi kritika lahko zdramila še lektorje, urednike in založnike, ki so sokrivi za jezikovno pomanjkljive prevode. Sedanje težave v založništvu utegnejo imeti vsaj to dobro plat, da se pri izdajanju knjig ne bo tako mudilo, pa bodo uredništva morda posvetila jeziku tisto skrb, ki mu gre.

Za zgled si oglejmo, kakšen je jezik v naključno izbranem prevodu,* ki verjetno ni nič slabši od večine takega »blaga« na našem knjižnem trgu. Prevajalka ni začetnica, njeno ime sem videl že večkrat zapisano v kaki knjigi.

Kdor današnje dni pošilja v javnost kakršnekoli pismene izdelke, ga samó trdno jezikovno znanje obvaruje, da se ne naleze modnih besed in drugih jezikovnih površnosti, ki jih je tako obilo v časnikarskem jeziku, žal pa tudi v jeziku naših esejistov in kritikov. Raba nekaterih izrazov in besednih zvez zato zanesljivo kaže, da pisec nima trdnega znanja. Tako je naša prevajalka recimo prevzela eno grdih razvad današnje slovenščine (po moje, SSKJ je drugačnega mnenja), rabo prislova *pravkar* v neustreznem pomenu *prav zdaj, zdajle*: »V kopalnici pravkar zamenjujejo ploščice« (str. 45); »Pravkar jo spremljam domov« (181); »Pravkar razmišljam o tem« (206); »je pravkar nameravala iztrgati blazino« (210). Le zakaj naj bi besedo, ki pomeni *malo prej*, uporabljali tudi za časovnost, ki jo zlahka izrazimo drugače, namreč *z zdajle, prav zdaj, tačas*?

Prav tako jo je obsedla beseda *graditi*, ki se v današnji publicistiki uporablja tako na debelo, da ni nikjer miru pred njo. Tako piše »Potrebujemo plemenito grajeno žival« (namreč psa, 203) namesto *raščeno*, in celó »če bi Franzi zgradili pasjo hišico« (213) – *zdaj naj bi torej še pasje ute gradili in ne izdelovali*.

Izmed bolj običajnih napak ne manjka Urša Plut (ta ima danes res že zagovornike): »kako preprosto se da namestiti leče« (65); »Saj se jih splch ne vidi« (68). In kajpada ne gre brez napačnega zanikovanja: »Menila je, da nam tako žalitev stric ne bi odpustil« (94); »dokler zadnja postaja ni zaključila program« – povrh napačnega sklona še ‚zaključiti‘ namesto normalnega *končati*; kakor je tudi nekdo »z mojega obraza razbral pravi zaključek« (203)

* Ephraim Kishon: Družinske zgodbe. Prevedla Meta Sever, lektorirala Darinka Petkovšek. Mladinska knjiga 1979.